

HALOTTI LAKOMAÁBRÁZOLÁSOK PANNONIAI ÉS DACIAI SÍREMLÉKEKEN

A rajnamelléki síremlékek motivuma, a halotti lakoma ábrázolása, a dunavidéki provinciákban tudvalevőleg ritkán és erősen lerövidített formában szokott előfordulni. Az a két kiadatlan és kevésbé ismert síremlék tehát (az egyik pannoniai, a másik daciai eredetű), mellyel most fogunk foglalkozni, már azért is érdekes és értékes, mivel a lakomajelenet, némi eltolódással és változtatással, de mégis a maga teljességében van ábrázolva és mivel egyébként is, motivumaiban és kompozíciójában, a dunavidéki provinciális élet és művészet sajátos keverék jellegére nagyon jellemző.

A daciai emlék, mely a kolozsvári Nemzeti Múzeum tulajdona (I. ábra), gyalui lelet¹; durva mészkőből készült, felületesen kidolgozott, kissé viharvert példány. Az alsó feliratos mező betűi annyira megkoptak, hogy csaknem teljesen elmosódtak és kevés útbaigazítást adhatnak; a középső és felső mező figurális ábrázolásai, különösen a felső mező lakomajelenete aránylag jobban maradt meg; kidolgozásuk azonban elnagyolt; az egyes alakok esetlenek, aránytalanul nagyfejúek; a kompozíció zavaros, stílusa ingadozó; egyes mozdulatokban valami egészséges realizmus mutatkozik, mintha a kőfaragó — akár közvetve vagy közvetlenül — valami magasabb művészi értékű minta után dolgozott volna; más motivumai ellenben merevek, nehézkesek, gyakran értelmetlenek; valószínűleg különböző kompozíciókat olvasztott egybe és maga sem volt vele tisztában, hogy mit akar tulajdonképpen ábrázolni vagy pedig technikai ügyessége nem tudott a kompozíciójával lépést tartani. Ilyen ingadozó stílusú a középső mező jelenete, melyen a dákiak emlékeken gyakori lovas embert látjuk a szolgájával együtt. A jobbfelé tartó lovas annyira

megvedlett, hogy csak körvonalai maradtak meg; de még ebben a rongáltságában is felismerhető a mozdulat élénksége, amint a lovas keményen megüli a lovat és ahogy a ló kényesen szedegeti a lábát. Stílus tekintetében teljesen elüt tőle az előre felé beállított szolga alakja, aki esetlen, nagyfejű, merev magatartású; rövidre övezett szolgaruhát visel; jobb kezében aránytalanul nagy dárdát, bal kezében szintén túlságosan nagy tokot tart, melyből dorongvastagságú nyíl áll ki. Nyilvánvaló, hogy a két alak, a gazda és a szolga, más-más művészi mintáról kerültek össze egy képre és sehogysem illenek egymáshoz.

A felső mező lakomajelenetének stílusa egységesebb; az alakok mind nehézkesek, esetlenek; a mozdulatokban nincs kifejező erő; kompozíciója a rajnamelléki és pannoniai sablonok sajtószerű vegyülete és a szokott sablontól elütő. Négytagú társaságot, két nőt és két fiatal fiút, látunk hosszúkás asztal körül ülve; a fiúk középen, az asztal mögött, valami padon vagy klinén ülnek (amiből semmi sem látható); a nők pedig az asztal két keskeny végén, egymásnak szembe fordítva, fonott karosszékekben ülnek; azaz helyesebben mondva, csak a karosszékek vannak profilba állítva; a nők arca és alakja éppen úgy szembe van fordítva, mint a fiúké, úgy hogy ha az ülőhelytől elvonatkozunk, a négy családtag mind egy sorba beállítva mutatkozik, úgy mint az a pannoniai sírköveken szokásos. Nyilvánvaló, hogy a kőfaragó két egymástól teljesen elütő típusú és eredetű kompozíciót vont egybe; részint rajnai, részint pannóniai minta szerint dolgozott; ami pedig a két kompozícióban egymásnak ellentmondott, azon egyszerűen túltette magát. Ellenmondás van azonban nemcsak a művészi kompozícióban, hanem az ábrázolt életkép egyes részleteiben is. Hogy az étkezésnél ülnek és nem fekszenek, az barbár szokásra vall; ruházatuk azonban inkább római. A két fiú tógába van burkolva; a nők öltözete hosszú újjú alsóruha és bő lepel; hajdíszük azonban, a magas toupet, szintén római. Az étkezőasztal alakja is elüt a halottas lakomák kicsiny kerek vagy hosszúkás asztalkáitól. Ez a szokottnál jóval nagyobb méretű; az asztallap keskeny, kimagasló szegéllyel van befoglalva, mint valami tálca. Ehhez hasonló alakú, csak kisebb tálca néha látható szolgaszobrocskák kezében.² Az asztal lába nincs kidolgozva, idomtalan, tagolatlan tömbnek látszik. Az asztalon kétsorjában kerek sütemények vannak kirakva; a nők is, a

1. ábra. Síremlék Gyaluról. (Kolozsvár, Nemzeti Múzeum.)
Grabstein aus Gyalu. (Klausenburg, Nationalmuseum.)

felénk eső kezükben, valami kerek tárgyat tartanak ; a fiúk keze a tógába van burkolva.

A daciai síremlékek közt ezen az egyen kívül — tudtommal csak még egy halotti lakomaábrázolás van. Ez egy szamosújvári lelet,³ durva homokkőből készült, két mezőre oszlik. A felső, fülkeszerű részben magashátú klinén fiatal nő ül, jobbkarján csecsemővel, balkezeiben csészével ; előtte a szokásos háromlábú kerek asztal, rajta felhajtott szélű edény, benne valami halféle étel ; jobbfelől kicsike felszolgáló leány áll. Az ábrázolás a halotti lakoma minden lényegesebb részét magában foglalja ; a lerövidítés aránylag csekély ; nyilván térszűke miatt maradt ki néhány mellékalak. A halott egyedül lakomáz ; a csecsemő nem számít, mivel ő nem részese a lakomának és csak azon a réven került a képre, hogy a halottat, mint fiatal anyát jellemezzék, aki tán gyermekágyban halt meg. Ennek analogónja egy dél-galliai sírrelief,⁴ melyen az apa és anya a csecsemővel, kiszolgáló személyzet nélkül van ábrázolva. Az apa klinén fekszik, az anya, ölében a csecsemővel, karosszékekben ül. Itt azonban a gyermek a főszemély, azaz a halott ; a szülők csak mint gyászolók szerepelnek.

Pannoniai síremlékeken mindössze négyszer fordul elő halotti lakoma ábrázolása.⁵ Ezek közül hármát meg néhai Hampel professzor⁶ ismertetett ; mind a három erősen lerövidített formájú : a halott magában fekszik klinén, családtagok, szolgák, felszerelés nélkül. Az egyik intercisai lelet, kis leányt, a másik, győri, nőt, a harmadik, mely a bécsi császári múzeum tulajdona, férfit ábrázol. A negyedik példány (2. ábra) eddig csak Mommsen leírásából volt ismeretes⁷ és csak legújabban került meg, illetőleg sikerült Kuzsinszky professzor útbaigazításával azonosítani azzal a sírkövel, melyet méltatlan sorsától ő mentett meg az aquincumi múzeum számára. Ez a kö ürömi lelet és sokáig volt egy ház lépcsőjébe képes felével lefelé, beépítve ; itt fedezte fel házbontás alkalmával Kuzsinszky professzor és onnan hozatta el az aquincumi múzeumba.

Ez a sírkő, mely az egyetlen, teljes pannóniai lakoma ábrázolás és melyet az alsó feliratos mező tanúsága szerint valami T. Mercasius (Hermes) nevű ember állíttatott még életében magának és feleségének, Mommsen leírásában így szerepel : *«Vir in lecto iacens ; ante eum mulier cum infante ; infra tripus et servi»*. Ez a leírás, amilyen rövid, olyan értékes, mivel éppen olyan rész-

2. ábra. Sírkö Ürömről. (Aquincumi Múzeum.)

Grabstein aus Üröm. (Aquincum, Museum.)

letre vonatkozólag ad útbaigazítást, mely e nélkül a kő már rongált állapotában aligha volna azonosítható. Mommsen a befalazás előtt bizonyára még jobb karban láthatta a követ, mely azután még sokat szenvedhetett, míg megillető helyére, múzeumba jutott. A sírkő felső mezejében jobbfelől fekvő férfit látunk, ki felső testével kissé felemelkedve, jobb térdét kissé felhúzza pihen egy magasan párnázott, hajlotthátú, faragott lábú klinén. Bőredőjű alsóruhába és derékon alul bőredőjű felső lepelbe, tehát nem barbár módon van öltözve; ruházata egybevág azzal a szokásával, hogy fekszik és nem ül kelta szokás szerint az asztalnál, úgy mint azt a dákiak síremléken láttuk. A férfi keze hanyagul nyugszik a magas derék-aljon, benne valami tekercsfélét tart; arca és felhúzott térdének egy része letörött. A kliné végén, a kép baloldali sarkában, magashátú karosszéken ül a fekvő férfi felesége, felénk szembe fordulva (az arca nagyrészt letörött ugyan, körvonalai azonban jól kivehetők); a szék is, a rendes ábrázolási módtól eltérően, szembe van fordítva. Az asszony pose-a és ruházata, amint kissé szétvetett térdekkel ül és ölen át keresztben lepel van átvetve, a római szobrászat kedvelt, tipikus ábrázolását tünteti fel és a provinciális művészetben is van analogónja. Ilyen pl. a trieri múzeum Juno szobra és ugyancsak a trieri múzeum egyik magas reliefsjén a kapitóliumi hármasság közül Juno alakja.⁸ Az ürömi relief asszonya jobbkezeiben valami négyszögletes tárgyat, valószínűleg kis dobozt tart. Előre nyújtott balkezeiben valamely nagyobb tárgy letört helye látható. Mommsen magyarázata szerint (*«mulier cum infante»*) ez gyermek lehetett és ennek a meghatározásnak teljesen megfelel a letört tárgy nagysága, alakja és helyzete.

A jelenet kompozíciója és részletei a rajnavidéki tipikus halotti lakomaábrázolások mintájára készültek, melyeken a férfiak római módon fekvő, a nők kelta módon ülve vesznek részt a lakomában, evvel jelezve, hogy a férfiak a közelet hatása alatt magánéletükben is jobban átvették a római szokásokat, míg az asszonyok inkább az ősi hagyományokhoz ragaszkodtak. Ami az ürömi ábrázoláson a rajnavidéki tipustól eltérő, az csak a kőfaragó ügyetlenségét és tervszerűtlen, megfontolatlan eljárását mutatja, nem pedig azt, hogy valami eredeti felfogást követett volna vagy a rajnavidékitől eltérő szokásokat ábrázolt volna. Látszik, hogy gépiesen másolt, a nélkül azonban, hogy számolt volna a rendelkezésére álló térrel és amikor munkaközben kifogyott a helyből, úgy segí-

tett magán, ahogy tudott. A kline a képnek legnagyobb részét foglalja el, a többinek már alig jut hely. Hogy a mellékszereplők a főalaknál aránytalanul kisebbek, még nem volna baj, ez megszokott eljárás; de még ilyen redukált méretekben is nehezen helyezhetők el. A kline maga sem arányos: lábai a hosszához képest túlságosan magasak. A karosszéken ülő nő a kép bal felső sarkába szorult. A szereplők két sorban egymásfölött vannak elhelyezve: a felső soron a család, az alsón a személyzet és ételes asztalka. A feleség karosszéke alatt áll a kiszolgáló lány, kezében edénnyel, az apotygmá fölött övezett hosszú peplosban. Az alsó sor közepén, hol rendesen a háromlábú asztalka szokott állni, a kiszolgáló fiú van elhelyezve; ebből az alakból csak a lábak maradtak meg és látható, hogy térdig érő, rövid szolgaruhába volt öltözve. Az asztalka az alsó sorban jobbról áll; rajta három öblös edény áll, a középsőnek fülei is jól kivehetők.

Ezekből az ábrázolásokból kitűnik, hogy milyen önkényesen és tervszerűtlenül dolgozott a dunavidéki kőfaragók legnagyobb része, hogyan illesztették össze, minden előzetes megfontolás nélkül a mindenünnen összeszedett motívumokat; az összetartozó csoportokat felbontják, ötletszerűen átcsoportosítják; ami nem fér ki, egyszerűen kihagyják. Az elrendezésnek attól a módjától, hogy az alakokat két sorjában helyezik el — mint az ürömi sírkövön látható — már csak egy lépés választ el attól, hogy a kép két külön mezőre bomlik fel: a felső mezőben a halott, az alsóban személyzet és a felszerelés. Ilyen az a három pannoniai példány, melyről Oroszlán Zoltán kimutatta, hogy az eredeti, tipikus ábrázolásnak lerövidített változatai. Az átmenetet a rendes, tipikus ábrázolási mód és a lerövidített eljárás közt éppen ez az ürömi ábrázolás képviseli. Hogy a pannoniai kőfaragók még egy lépéssel tovább mentek és csak az alsó mezőt, a szolgaszemélyzetet és felszerelést hagyták meg ebben az első átformálásban, a felső mezőt pedig, melyben a halott és a családtagok voltak, teljesen átalakították, ezt Oroszlán Zoltán többször említett alapvető munkájában bővebben kifejtette.

A művészeti szemponton kívül nem kevésbé fontos az archaeológiai szempont, hogy t. i. a halotti lakoma ábrázolások heterogén elemei közül mi a művészi átvétel és mi az, ami a pannoniai, illetőleg dákiai szokásoknak megfelel; hogy milyen volt a szokás a dunavidéki provinciákban, mennyit vettek át a római életmód-

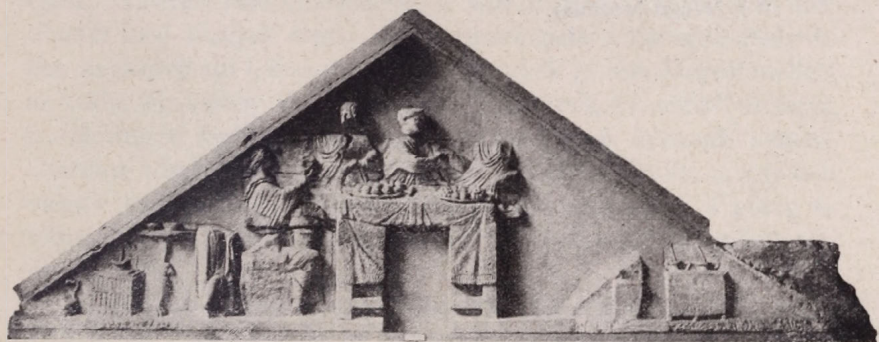

ból és mit tartottak meg eredeti szokásaikból. Hogy az öltözködésben a dunavidéki és rajnai provinciák keltái egymástól eltérően viselkedtek, az az emlékekből egészen világosan kitűnik. Az asztali szokásokat illetőleg azonban csak a rajnavidéki emlékek szolgáltatnak pontos adatokat. A kölni múzeum halotti lakomaábrázolásai a maguk csaknem unalmas egyformaságában mind ugyanazt a típust tüntetik fel: a férfi római szokás szerint fekszik, a nő kelta szokás szerint, többnyire szalmafonatú karosszékből ül. Ugyanaz a jelenség mutatkozik tehát ebben is, mint az öltözködésben, hogy a nők a maguk elvonultabb életköréből kifolyólag konzervatívabbak, jobban ragaszkodnak ősi szokásaikhoz, mint a közélet nivelláló hatásának jobban kitett férfiak. A rajnamelléki emlékek csaknem mind ezt a jelenséget tüntetik fel; szórványosan azonban olyan ábrázolások is láthatók, melyeken az összes családtagok kelta módon az asztal körül ülnek. A trieri múzeumban van egy szép oromrelief⁹ (3. ábra), melyen a díszesen megterített asztal körül a családtagok mind ülnek; három az asztal mögött magas klinén ül egysorjában, a negyedik balról az asztal keskeny végén, jóval alacsonyabban, faragott lábú széken ül. A klinén ülő alakok közül a baloldali, egy hullámos frizurájú nő a széken ülő nő felé fordul, aki neki poharat nyújt; a másik két alak egymás kezét fogja, ahogy házasársak szokták; a nő fejének felső része és a férfi egész feje le van törve; kelta szokás szerint bő, plaidszerű leplekbe vannak burkolva, a nők hajviselete azonban római. A trieri múzeum egyik neumageni cippusán¹⁰ szintén ülve ebédelő családot látunk; az asszony baloldalt, fonott karosszékből, a férfi vele szemben kerekalakú faragott széken ül; köztük vastag terítővel letakart kerek bronzasztal, a háttérben két felszolgáló lány; valamennyien kelta ruhában. Ezekből az ábrázolásokból az tűnik ki, hogy a kelta családok a maguk otthonában inkább az ősi szokáshoz tartották magukat, ha a közéletben a férfiak be is hódoltak a római szokásoknak. A sírköveken, a szerint, hogy otthoniasan vagy ünnepélyesen akart a férjhalott bemutatkozni, ülve vagy fekvő ábrázolták; a nők azonban mindig ülnek. Dél-Galliában, hova a görög kultúra és életmód már jóval a római hódítás előtt behatolt és részben meg is honosodott, a halotti lakomaábrázolásokon a résztvevők többnyire klinén vannak elhelyezve, fekvő vagy ülő helyzetben; széken nagyon ritkán ülnek.¹¹

Hogy milyenek voltak az étkezési szokások a Dunavidéki

provinciák bennszülött lakosságánál, hogy milyen volt az eredeti szokás és mit vettek át a hódítóktól, annak megállapítása a fennmaradt emlékek alapján ezidőszert alig lehetséges; nemcsak a lakomaábrázolások gyér volta és megrövidített alakja miatt, hanem zavaros kompozíciójuk és össze nem illő, egymásnak ellenmondó részleteik miatt sem. Az a benyomásunk, hogy ezek a daciai és pannoniai ábrázolások nem a mindennapi életből vették tárgyukat, hanem részint görög-római, részint rajnavidéki művészeti motívumokat vettek át, azokat dolgozták át, ferdítették el, egyeztetették össze, hiányos művészi érzékkel, gyakran hibás felfogással, kevés szerencsével. Lehet, hogy ezekbe a zűrzavaros kompozíciókba

3. ábra. Oromrelief. (Trier, Múzeum.)

Giebelrelief. (Trier, Museum.)

helyi vonások is belevegyültek; ezeknek a kiválogatása azonban megfelelő adatok és kiindulópontok híján nagyon bájos. A daciai és pannoniai étkezési szokásokra vonatkozó emlékeink nagyon gyérek. A disznófejet (sisciput) kínáló asszony reliefje¹² jóformán egyetlen a maga nemében. Ezekre a kérdésekre a feleletet csak a jövő ásatások adhatnak. A daciai ásatások, sajnos, ezidőszert teljesen kiestek kezeinkből.

Láng Margit.

JEGYZETEK

¹ A fényképet és a kiadásra az engedélyt néhai Pósta Béla, professzor jószágának köszönhetem. Hála és kegyelet emlékének.

² A zágrábi múzeum két ólomszobrocskájának kezében látható ilyen keretes tálca; a keret apró gömböcskékkel van szegélyezve.

³ Buday Árpád: Római kori kömlékeinkből. Dolgozatok az Erd. Nemz. Múzeumtól 1916., 2.; 70., 1. 7. ábra. — Lelt. sz. D. 844.

⁴ Espérandieu: Bas-reliefs de la Gaule Romaine I. 76.

⁵ I. Oroszlán Zoltán: Mitológiai és szimbolikus képtípusok a pannóniai síremlékeken 8—13. l.

⁶ Hampel I. Arch. Ért. XXVII. 316., 1., 30. á.; Arch. Ért. XXVI., 269. l., 51. á. és Jahreshefte XV., S. 191.; Arch. Ért. XXVII. 338., 1., 36. á.

⁷ I. Mommsen C. I. L. III. 3625. sz. a.

⁸ Hettner: Führer durch d. Provinzialmuseum in Trier, 152. és 156.

⁹ Lelt. sz. B. 153. — A képet Krüger igazgató szívességének köszönhetem.

¹⁰ Hettner, Führer, 5.

¹¹ Espérandieu: Bas-reliefs de la Gaule Romaine I. 5., 72., 553., 643.; IV. 2787., 3169.

¹² I. Nemz. Múzeum.

